

A Magyar–szláv kapcsolatok: múlt és jelen
című nemzetközi tudományos konferencia
tanulmánykötete

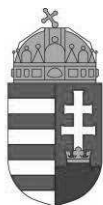
Pécs, 2016. október 13-14.

Szerkesztették:

Csehily József – Végvári Valentyina – Wołosz Robert

Pécs, 2017

A kötet támogatói:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

NEMZ-KUL-17-

Pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat

Pécsi Orosz Központ
Русский центр г. Печ

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
♦ JUBILEUM 650 ♦
UNIVERSITY OF PECS JUBILEE

ISBN 978-963-429-110-7

Kiadja a PTE BTK Szláv Filológia Tanszék

Nyomdai munkálatok: V-Tesa Bt.

A tanulmányokat szerzői változatban közöljük.

Статї публїкувуть ся в авторськуй редакції.

Статї печатаються в авторской редакции.

Tartalom

От редакции	9
<i>Font Márta</i>	
Hodinka Antal – a szláv népek történetének kutatója	11
<i>Aleksa Varga Melita, Baraban Borko, Mlikota Jadranka</i>	
Horvát nyelvtan oktatása magyaroknak – egykor és ma	19
<i>Bárány Erzsébet</i>	
Magyar szavak az óukránban	27
<i>Дьєрдь Бебешу</i>	
Некоторые черты истории закарпатско-украинцев с начала и до первой половины 19-го века	37
<i>Bene Krisztián</i>	
A magyar megszálló csapatok és a szovjet lakosság kapcsolata a második világháborúban	45
<i>Csuka Emőke</i>	
A bolgár népköltészet hatása Nagy László munkásságára (a kritika tükrében)	55
<i>Gazdag Vilmos</i>	
A kárpátaljai magyar nyelvhasználati szintereket ért keleti szláv hatásról	63
<i>Györke Magdolna</i>	
Orosz átvételek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatban	73
<i>Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina / Gotthardt Zoltán</i>	
A magyar–szláv nyelvészeti kutatások „mostohagyereke”: bolgár–magyar lexikai kölcsönhatások	81

<i>Hulpa Diána</i> Köszönési és megszólítási formák Dmitro Keselje <i>Zsiványvilág</i> c. művében	89
<i>Huszár Mihály</i> „Az orosz birodalom ismertetése” Donald Mackenzie Wallace skót utazó tapasztalatai a földbirtokosokról I.	97
<i>Káprály Mihály</i> Ци є хоснованя препозиції 'на' у словозлукох 'позерати на кукер', 'ходить на Петранин двур' у русинській бесіді мадярськым впливом?	105
<i>Е.Н. Киселёва, М.А. Поварницына</i> Принципы подачи этикетной лексики в венгерско-русских и русско-венгерских словарях последнего десятилетия	113
<i>Тимеа А. Лавер</i> Мифологические и библейские мотивы в творчестве Ласло Надя и Лины Костенко	123
<i>Lebovics Viktória</i> Bonkáló Sándor és az ukrán szak története Budapesten	129
<i>Эндре Лендваи</i> Межкультурная компетенция венгров, хорошо владеющих русским языком	139
<i>Н.Ю. Муравьева</i> Специфика русской грамматики наблюдаемого	149
<i>Nagy Natália</i> <i>Szláv elemek a kárpátaljai ragadványnevekben</i>	159
<i>В.В. Никульцева</i> Венгерские мотивы в творчестве Игоря-Северянина	167
<i>О.Ю. Талабірчук</i> Українсько-угорські взаємозв'язки у сфері перекладу (на матеріалі перекладної літератури сучасності)	173

<i>O.Ю. Ташкoвич</i> Особенности русско-венгерской языковой интерференции на примере подкарпатoрусской русскоязычной прессы (1918–1938 гг.)	177
<i>Tellinge r Dušan</i> Magyar–szlovák kapcsolatok a történelmi Magyarországon a 19. században (Ján Pravoslav Leška tevékenységének tükrében)	185
<i>Varga Éva Katalin</i> Szláv eredetű magyar anatómiai nevek	193
<i>Robert Wołosz</i> Magyar szavak a lengyel nyelvben 2.0. Magyar jövevényszavak a <i>Słownik warszawsk</i> iban.	201
<i>Zékány Krisztina</i> Magyar–szláv kapcsolatok a földrajzi nevek tükrében (Ungvár és környéke történelmi névanyaga alapján)	211

Gazdag Vilmos

gazdagvilmos@gmail.com

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Ukrajna, Beregszász

A kárpátaljai magyar nyelvhasználati szintereket ért keleti szláv hatásról¹

Bevezetés

A jelenlegi Kárpátalja területén beszélt magyar nyelvváltozatok az évszázadok során peremnyelvjárási jellegükből fakadóan mindig is az intenzív nyelvi kapcsolatok színteréül szolgáltak (Cserniczkó 1995: 129–130, Lizanec 1970: 89), melyekre, ahogyan az egyetemes magyar nyelvre is, komoly hatást gyakoroltak a keleti szláv (leginkább az orosz és ukrán) nyelvek. A Trianoni békeszerződés aláírását követően a terület magyar lakossága kisebbségi népcsoporttá (Ablonczy–Bárdi 2010: 12; Zoltán 2005: 25), nyelve pedig a mindenkori államnyelvnek alárendelt kisebbségi nyelvvé vált.

Az elmúlt közel másfél évszázad során a terület több államalakulat kötelékébe tartozott.² Az állami hovatartozással együtt a domináns nyelv is többször változott, aminek következtében a két- és többnyelvűség természetes nyelvi folyamat.

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Az egyes korszakokban a jelenlegi Kárpátalja területe felett hatalmat gyakorló államalakulatok és az azokban államnyelvi státusszal bíró nyelvek kapcsán lásd az 1. ábrát.

	Magyar	Ukrán	Orosz	Ruszin	Cseh-szlovák
Osztrák-Magyar Monarchia 1867-1918	X				
Magyar Népköztársaság és Magyar Tanácsköztársaság	X				
Első Csehszlovák köztársaság 1919-1938					X
Második csehszlovák köztársaság 1938-1939					X
Kárpáti Ukrajna 1939. III. 14-15.		X			
Magyar Királyság 1939-1944	X				
Kárpátontúli Ukrajna 1944-1946		X			
Szovjetunió 1946-1991			X		
Ukrajna 1991-től		X			

1. táblázat: Államnyelvi státusszal bíró nyelvek Kárpátalján (1867–2016)

Forrás: Csernicskó 2013: 18; 435 (1. és 48. táblázat)

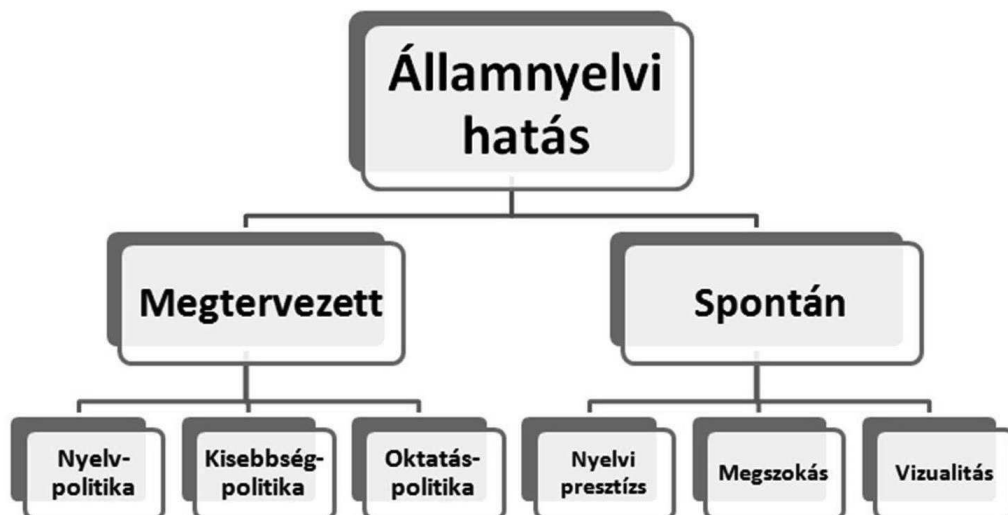
A kárpátaljai magyarság – más határon túli magyar régiók lakosságához hasonlóan – a kisebbségi létből adódóan a mindennapi kommunikáció során az anyanyelve mellett kénytelen a mindenkori államnyelve(ke)t is használni (Csernicskó–Márku 2007: 14), mely természetesen hatással van az anyanyelvi kommunikációra is. Ugyanis az effajta másod- vagy államnyelvi hatások következtében az egyes országokban a magyar nyelvnek sajátos, könnyen azonosítható jellegzetességeket mutató változatai alakultak ki (Szilágyi N 2008: 105–106), melyek több szempontból eltérnek egymástól és az anyaországi nyelvjárásoktól is (Lanstyák–Szabó Mihály 1997: 6).

Az államnyelvi hatás következtében jelentkező regionális sajátosságok elsősorban a kölcsönszavak és kódváltások használatában, valamint a sajátos névhasználati szokásokban mutatkoznak meg leginkább.

Az államnyelvi hatás szerepe a kölcsönszavak meghonosodásában

A kárpátaljai magyar nyelvhasználatra nehezedő államnyelvi hatás kétrétű (erre vonatkozólag lásd az 1. ábrát): az első része a természetes nyelvi kapcsolatok eredményeként megvalósuló nyelvi jelenség. A kárpátaljai magyarok ugyanis mindennapi kapcsolatban állnak a területen élő szláv lakossággal, s tőlük elsajátítanak bizonyos tevékenységeket, átvesznek különféle használati eszközöket, s ezekkel együtt spontán módon megtanulják azok elnevezéseit is. Az államnyelvi hatás másik, s sokkal intenzívebben ható oldala az államapparátus által

megtervezett. A kárpátaljai magyarság esetében ugyanis elrendelt kisebbségi kétnyelvűségről van szó. Vagyis a közösség politikai okok miatt vált kisebbségivé, tagjainak túlnyomó többsége pedig általában csak az iskolában találkozik az államnyelvvvel (Beregszászi–Csernicskó 2003: 41), első nyelve (a magyar) jogilag alárendelt helyzetben van az államnyelvhez (ukránhoz) képest (Csernicskó 1998a:198). Ezen kívül a kárpátaljai magyarság jelentős része magyar domináns kétnyelvű (Beregszászi–Csernicskó 2003: 40–41), azaz a privát szférában a magyar nyelv használata szinte kizárólagos, míg a formális színtereken a nyelvhasználat az állami szabályozás és az egyén nyelvtudása alapján realizálódik. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi helyzet következtében a kárpátaljai magyarok csak korlátozott szituációkban használhatják anyanyelvüket, a formális szférában való kommunikáció során pedig kénytelenek az államnyelvet, illetve az orosz nyelvet használni (Csernicskó 1997: 88). Utóbbi, ugyanis mint a volt Szovjetunió nem hivatalos államnyelve az oktatási rendszer minden fokozatában kötelező volt (Csernicskó 1998a: 213, 2003: 67), s „a mai napig jelentős befolyással bír a közéleti és a hivatalos szférában” (Márku 2008: 33). Ukrajna függetlenné válásával az ukrán nyelv minden oktatási intézményben, így a kisebbségi iskolákban is kötelezően oktatandó tárggyá vált (Csernicskó 1998b: 8; 1998c), illetve az utóbbi évek során Ukrajnában több olyan rendeletet is kiadtak, amelyek jelentős mértékben csonkítják a kisebbségek oktatási nyelvi jogait (Orosz 2010: 93– 106).

1. ábra: Az államnyelvi hatás megnyilvánulási formái

Saját szerkesztés

A kölcsönszavak meghonosodási folyamata

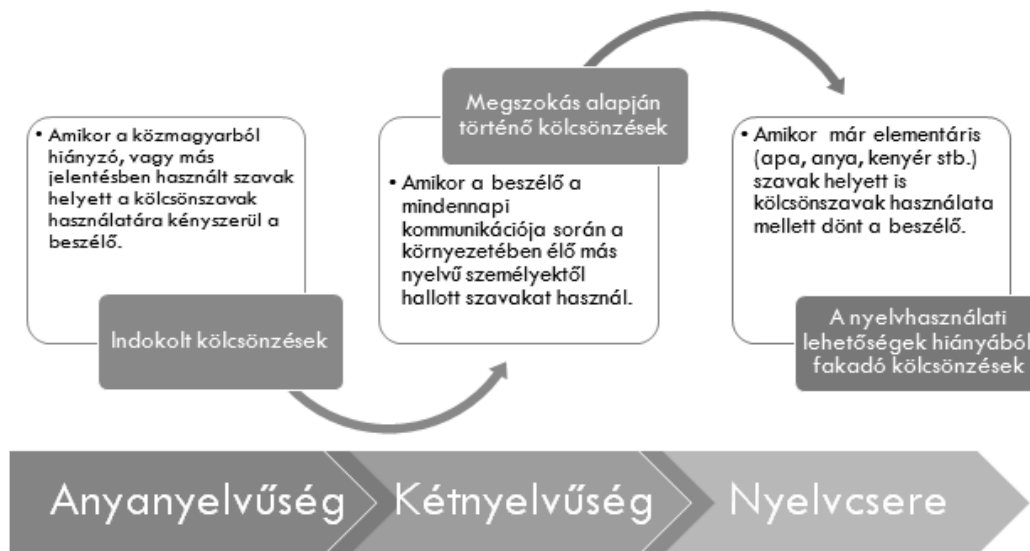
A különböző nyelvhasználati szintereken jelentkező másod- és államnyelvi hatások, valamint az azok nyomán meghonosodott kölcsönszavak megfigyelése révén figyelemmel kísérhető az egyes szavak meghonosodási folyamata is. Ezt a 2. ábrával tudjuk szemléltetni, amiben jól kirajzolódik az, hogy a kölcsönszavak legnagyobb számban a beszélt nyelvi szintereken honosodnak meg, s folyamatosan csökkenő számmal haladnak végig a különböző írott szintereken át a kodifikációig.

2. ábra: A kölcsönszavak meghonosodási folyamata

Saját szerkesztés

A kölcsönszavak használata és az adott közösségben való elfogadottsága fontos mutatóként szolgálhat a nyelvi folyamatok vizsgálatakor is (lásd az 3. ábra).

3. ábra: A kölcsönszavak használata és a nyelvi folyamatok összefüggései

Saját szerkesztés

Az egyes nyelvhasználati szinterek keleti szláv kölcsönszavai

Kölcsönszavakat a kárpátaljai magyar nyelvhasználat minden szintjén találhatunk, s nagyrésztük a korábbi és a jelenleg is folyó nyelvészeti kutatások során már adatolva is lett. Az élőnyelvi kutatások során már igazolódott az, hogy a szó-kölcsönzés mértéke és a kölcsönszavak aránya eltérő lehet az egyes dialektusokban (Csernicskó–Hires 2003: 125–138). Azokon a területeken, ahol erős államnyelvi dominanciával kell számolni, nagyobb a kölcsönszavak előfordulása, mint azon, ahol az anyanyelv szinte kizárólagos használatát figyelhetjük meg. A témakörrel foglalkozó szakemberek a nemzetközi szakirodalmi hagyományoknak megfelelően e szavakat típusaik és szófajuk alapján különböző csoportokba, jelentésük alapján pedig fogalomkörökbe sorolják. Ugyanakkor az egyes munkákban alkalmazott a fogalomköri kategorizációk a katalogizált elemek sokfélesége miatt jelentős eltéréseket mutathatnak. A lexikai hungarizmusokat Csopey László tanulmányában (Csopey 1881: 270–294) 5, Petro Lizanec (1970) egyetemi jegyzetében 29, míg Bárány Erzsébet egyik tanulmányában (Bárány 2010: 24–31) 15 tematikai csoportba sorolja. A magyar nyelv szláv lexikai elemeit Kniezsa István (2000: 137–153) 8, míg az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavait Kótyuk István (2007:

71–73) 21 fogalomkörbe csoportosítva adja meg. Lizanec Péter a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek (Lizanec 1993: 50-56).

1. A formális nyelvhasználati szinterekhez kapcsolódó kölcsönszavak³

Amint azt már fentebb is jeleztük az idegen nyelvi vagy másodnyelvi hatás az egyes nyelvhasználati szintereknél eltérő intenzitással jelentkezik. Ezt az intenzitásbeli eltérést jól mutatja az adott nyelvhasználati szintérnek megfelelő fogalomkörhöz tartozó kölcsönszavak száma is.

a) A hivatali étellel kapcsolatos kölcsönszavak. A kárpátaljai magyarok esetében is a formális nyelvhasználati szinterek azok, amelyek kapcsán a kölcsönszavak nagyarányú használatát figyelhetjük meg, ugyanis ezek azok a szinterek, amelyeknél erős az államnyelvi dominancia. Ugyanakkor azt is fontos leszögezni, hogy a hivatali élethez köthető kölcsönszavak jelenléte a kárpátaljai magyar lakosság mindennapi kommunikációja során is megfigyelhető. Számos intézmény vagy szervezet, foglalkozás, dokumentum megnevezésére használunk kölcsönszavakat. Olyanokra gondolunk itt, mint pl. a *rájkom*= járási tanács, *birzsa* = munkanélküli hivatal, *OVIR* = útlevélosztály, *szilszovjet* = községi tanács, vagy a *dohovor* = szerződés, *paszport* = személyigazolvány vagy útlevel, *zájáva* = kérvény, *práva* = gépjárművezetői jogosítvány, illetve a *szekretár* = titkár, *kasszír* = pénztáros, *perevodcsik* = tolmács, *ucsotcsik* = számfejtő stb.

b) A katonasággal kapcsolatban meghonosodott kölcsönszavak. A kárpátaljai magyar férfi lakosság túlnyomó részének lényegében csak a katonai szolgálat idején sikerül használható államnyelvi (orosz vagy ukrán) nyelvtudásra szert tennie. Ez természetesen azzal áll összefüggésben, hogy a katonaságban a hivatali érintkezés kizárólag csak államnyelven folyik, s az esetek túlnyomó többségében a magyar nyelvterületről származó férfiakat valamely belső ukrán laktanyába sorozták/sorozzák be, ahová a legjobb esetben is csak egy-két magyar nyelvet beszélő személy került. Az államnyelv kizárólagos használata következtében a kárpátaljai magyar lakosság körében a katonai tisztségek, vagy a katonai étellel kapcsolatos más dolgok/fogalmak magyar nyelvi megnevezései lényegében ismeretlenek. Ezért ha valaki a katonaságban szerzett élményeiről beszél, akkor természetes az, hogy az őrmestert *szerzsánt*, a hadnagyot *lityinant*, míg a laktanyát *csász*, a kiküldetést pedig *komangyirovka* néven nevezve említi.

c) Az oktatás- és egészségügy kölcsönszavai. Fentebb már ismertettük a kárpátaljai magyarok oktatási helyzetének főbb sajátosságait, amelyek körében

³ Az egyes nyelvhasználati szinterekhez kapcsolódóan a szűk terjedelmi korlátokra való tekintettel nem áll módunkban élőnyelvi, szépirodalmi vagy sajtónyelvi példamondatokat is közölni. Ezeket lásd korábbi munkánkban.

fontos szerep jutott és jut ma is az aktuális államnyelvnek. Egyrészt a kisebbségi tannyelven oktató iskolákban is kötelező jelleggel oktatják, másrészt pedig, s ez főleg a szakközépiskolai és felsőoktatási intézményekre jellemző, hogy kizárólagos szereppel bír. Kárpátalján számos szakmát csak államnyelven lehet elsajátítani, ami gyakran az oktatási kínálat szűkösségével, gyakran pedig a kisebbségi nyelven folyó képzés feleslegességével magyarázható. Hiszen, ha Kárpátalján valaki magyar nyelven végezné el a jogi kart, akkor lényegében nem lenne esélye arra, hogy Ukrajnában munkát találjon. Ennek is köszönhető az, hogy az oktatással kapcsolatos beszéd során például gyakran hallhatjuk a *zacsotka* = leckekönyv, az *ucsiliscse* = szakiskola, *sztipendium* vagy *sztipi* = ösztöndíj, *praktika* = szakmai gyakorlat stb. kifejezéseket.

Hasonló a helyzet az egészségügy kapcsán is. Az orvosok és az ápolónők képzése szintén államnyelven folyik, s az is gyakori jelenség, hogy olyan egészségügyi szakemberek kerülnek egy-egy magyar közösség körébe, akik valahonnan Ukrajnából származnak, s egyáltalán nem is értik a magyar nyelvet. Ennek megfelelően ezeknél a nyelvhasználati szintereknél is jelentős számú orosz/ukrán kölcsönszót találhatunk, pl. *aptecska* = elsősegély csomag, *gripp* = influenza, *invalid* = rokkant, *szesztra* = nővér stb.

d) Pénznevek. A pénznevek kapcsán gyakran felmerülő kérdés az, hogy ezek most kölcsönszavak vagy pedig egzotizmusok-e. Véleményünk szerint a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatában előforduló pénznevek, mint pl. a *grivnya/hrivnya* = Ukrajna hivatalos pénzneme, a *rubel* = a volt Szovjetunió és a jelenlegi Oroszország pénzneme, illetve a pénzérmét jelölő *kopijka/kopek*, mégis inkább a kölcsönszavak kategóriájába kell, hogy besorolásra kerüljenek, ugyanis ezek használata a mindennapi kommunikációban előforduló természetes jelenség, s nem pedig az idegenszerűséget kiemelni kívánó hatáselem.

2. Az informális nyelvhasználati szinterek kölcsönszavai

A magyar nép már a honfoglalás előtt is kapcsolatba került a szláv népekkel. A honfoglalást követően ez a kapcsolat szomszédsági kapcsolattá alakult. A szoros gazdasági és kulturális kapcsolatok révén mindkét nép sokat tanult egymástól. Az áruk cseréje mellett a kulturális és nyelvi adásvétel is aktívan folyt, mely jól kimutatható a szláv és a magyar kultúra és nyelv körében is. A fokozott nyelvi kapcsolatok szintereiül természetesen az egymással határos nyelvterületek szolgáltak (a kérdésről részletesen lásd: Lizanec 1970: 9–34).

A két nép közötti informális nyelvi kapcsolatokra utaló kölcsönszavak az élet szinte minden területéről adatolhatók, s számuk összességében meghaladja a formális nyelvhasználati szinterek kölcsönszavainak a számát. E szavak között sok olyat találhatunk, melyek a történelem során jelentkezett kapcsolatok nyo-

mán honosodtak meg, de természetesen jelentős a modern kori átvételek száma is. A mindennapi kommunikáció során használt orosz/ukrán kontaktuselemek számos fogalomkörbe csoportosíthatók. Lássunk ezek közül néhányat:

a) Földrajzi egységek, népek és vallások nevei: *verhovina* = hegyvidék, *hucul* = Kárpátukrán népcsoport, *pravszoláv* = ortodox stb.

b) Növények (zöldségek/gyümölcsök) nevei: *grecka* = tatárka/hajdina, *baklászán* = padlizsán, *murkó* = sárgarépa stb.

c) Ételek és italok nevei: *marmaládé* = gyümölcssajt, *tusonka* = konzervhús, *pelmenyi* = húsos derelye, illetve *szok* = gyümölcsle, *sampánszki/sampán* = pezsgő stb.

d) Edények: *bánka* = befőttes üveg; *butilka* = üvegpalack; *csájnik* = teás-kanna stb.

e) Ruhaneműk és lábbelik: *kurtka* = dzseki, *vájlinyki* = posztócsizma, *kombinzon* = kezeslábas stb.

f) Munkaeszközök, használati tárgyak: *nozsóka* = gallyvágó fűrész, *sláng* = slag, *roszkladuska* = nyugágy stb.

g) Gépek, közlekedési eszközök: *elektricska* = villanyvonat, a HÉV megfelelője, *pompa* = szivattyú, *krán* = emelődaru stb.

h) Sport és szórakozás: *turnyik* = nyújtó, *sáski* = dómajáték, *voléba* = röp-labda stb.

A fent felsorolt szavak és fogalomkörök csupán töredékét képezik a kárpátaljai magyarok által használt orosz/ukrán kölcsönszavaknak, de úgy gondoljuk, hogy a nyelvi helyzet felvázolására így is elegendők.

Irodalom

Ablonczy Balázs – Bárdi Nándor 2010: Határon túli magyarok: mérleg, esély, jövő — In. *Határon túli magyarság a 21. században* konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006-2008. Szerkesztette: Bitskey Botond, Köztársasági Elnöki Hivatal.

Bárány Erzsébet 2010 = Єлизавета Барань: *Українсько-угорські міжмовні контакти на помежів'ї їх етнічних територій (Вплив угорської мови на лексику творів Закарпатських письменників)*. In. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. Tom V. Lublin, 2010. 24–31.

Beregszászi Anikó–Cserniczkó István 2003: A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. — In. Cserniczkó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 34–42.

- Csernicskó István – Márku Anita (szerk.) 2007: *„Hiába repülsz te akárhová...” Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához* PoliPrint, Ungvár.
- Csernicskó István 1995: A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). – In. Kassai Ilona szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest. 129–145.
- Csernicskó István 1997: Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk. In. *Szavak- Nevek- Szótárak Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára* Kiss Gábor és Zaicz Gábor szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Budapest, 88–92.
- Csernicskó István 1998a: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Csernicskó István 1998b: Az ukrán nyelv Kárpátalján. – In. *Regio. Kisebbség, politika, társadalom*. 9. évf. 1. sz. / 1998, 5–48.
- Csernicskó István 1998c: Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskolaiban. – In. Lanstyák István es Szabó Mihály Gizella szerk., *Nyelvi érintkezések a Kárpát-medencében különös tekintettel a magyarpárú kétnyelvűsége*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó – A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete. 44–59.
- Csernicskó István 2003: A kárpátaljai magyar lakosság által használt orosz nyelvváltozatok. – In. Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 66–67.
- Csernicskó István–Hires Kornélia 2003: A kölcsönzés – In. Csernicskó István szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 125–138.
- Csopey László 1881: *Magyar szók a rutén nyelvben*. Nyelvtudományi közlemények, XVI, 1881. 270–294.
- Kniezsa István 2000: *Magyar-szláv nyelvi érintkezések*. In. Szekfű Gyula szerk. *A magyarság és a szlávok*. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarisztantudományi Intézete és a Franklin-társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest. 1942. 189–205, újabb kiadás: Bp., Lucidus Kiadó, 137–153.
- Kótyuk István 2007: *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai* – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke. Nyíregyháza.
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella 1997: *Magyar nyelvhasználat – iskola Kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram 6.

- Lizanec Péter 1970: = Lizanec Petro. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod.
- Lizanec Péter 1993: = Lizanec Petro Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. – In. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 50–56.
- Márku Anita 2008: *Érvényes történetek* Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében. Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár – Beregszász.
- Orosz Ildikó 2010: A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010) – In. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye*, 87–137.
- Szilágyi N. Sándor 2008: *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban*. In. Fedinec Csilla (szerk.) *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság Budapest. 105–106.
- Zoltán András 2005: *Szavak, szólások, szövegek*. Nyelvészeti és filológiai tanulmányok, Budapest.